

**АГРАРЛЫҚ БІЛІМ: АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДІ КАДРЛАРМЕН
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ****AGRICULTURAL EDUCATION: MODERN APPROACHES TO HUMAN RESOURCE
DEVELOPMENT IN THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX****АГРАРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ ДЛЯ
КАДРОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА****Э.О. ҚЫДЫРБАЕВА**

Ph.D

С.К. БАЙДЫБЕКОВА*

Э.Ф.К.

Б.К. ШОМШЕКОВА

Э.Ф.К.

*І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан***автордың электрондық поштасы: ekydyrbaeva@mail.ru***E.O. KYDYRBAEVA**

Ph.D

S.K. BAIDYBEKOVA*

C.E.Sc.

B.K. SHOMSHEKOVA

C.E.Sc.

*I.Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan, Kazakhstan***corresponding author e-mail: ekydyrbaeva@mail.ru***Э.О. ҚЫДЫРБАЕВА**

Ph.D

С.К. БАЙДЫБЕКОВА*

К.Э.Н.

Б.К. ШОМШЕКОВА

К.Э.Н.

*Жетісуский университет им. И.Жансугурова, Талдықорған, Казахстан***электронная почта автора: ekydyrbaeva@mail.ru*

Аңдатпа. Аграрлық білім АӨК (Агроөнеркәсіптік кешен) кадрлармен қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады және мемлекеттің аграрлық саясатының басым бағыты болып табылады. *Мақсаты* – аграрлық жоғары оқу орындарында оқытудың негізгі проблемаларын анықтау, білікті кадрлармен толықтыру және жаңарту, оларды шешу жолдарын белгілеу, халықты жұмыспен қамту көрсеткіштерін, аграрлық кәсіптерге қажеттіліктерді талдау. *Әдістері* - талдау және синтездеу, абсолютті және салыстырмалы критерийлер, абстрактілі-логикалық, экономикалық-статистикалық тұрғындардың жұмысқа орналасу деңгейін, жұмыспен қамтылған жұмыс істейтін жастардың санын, соңғы жылдардағы экономикалық қызмет түрлері бойынша орташа айлық жалақыны қарастыру кезінде. Зерттеудің эмпирикалық негізі Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің 2020-2024 жылдардағы Ұлттық статистика бюросының деректері болып табылады. *Нәтижелер* - жалпы республика және аграрлық сектор бойынша еңбекпен қамтылғандардың серпіні көрсетілді, біліктілігі жоғары аграрлық бағыттағы мамандарға қажеттілік анықталды. Аграрлық салада жоғары білікті персоналды даярлау үшін жаңа технологиялар мен техниканы игеруге мүмкіндік беретін заманауи материалдық-техникалық жабдықталуы бар практикалық базаның болуы қажет. *Қорытындылар* - Қазақстанда аграрлық білім алуға талапкерлерді тарту бойынша үлкен жұмыс жүргізіліп жатқанына қарамастан, мәселе әлі де өзекті, өткір және кеңінен талқылануда. Жастар атап өткендей, аграрлық мамандықтардың беделсіздігінің басты себептерінің бірі – өмір сапасының негізі болып табылатын табыстың төмендігі. Авторлар Агроөнеркәсіптік өндірісті инновациялық

Кіріспе

Өзектілігі. Аграрлық сектор ел халқын қажетті және қолжетімді азық-түлік пен қамтамасыз ететін экономикалық қызметтің негізгі салаларының біріне жатады. Қазіргі уақытта аграрлық салада бір неше проблемалар туындады, олардың бірі аграрлық мамандықтар бойынша білікті кадрлардың жетіспеушілігі болып табылады. Зерттеудің негізгі мақсаты – Қазақстандағы аграрлық білім беру проблемаларын зерделеу, сондай-ақ осы салада білім алуға қызығушылық танытпау себептерін белгілеу және проблемаларды шешу жолдарын анықтау (Таспеннова Г.А., Малғараева Ж.К.) [1].

Ауыл шаруашылығындағы негізгі проблемалардың бірі – білім беру мектептерінің көптеген түлектері аграрлық мамандықтар бойынша жоғары оқу орындарына оқуға түсіп, білім алғысы келмейді, олардың себептері: бұл мамандық таңдауда маңызды болып табылатын жалақының төмендеуі, сондықтан көптеген жастар оқуға, содан кейін қаржылық және сақтандыру сияқты салаларда жұмыс істеуге дайын.

Көптеген жастар жұмысқа орналасу кезінде лайықты жалақы алуды және сонымен қатар одан әрі мансаптық өсу мүмкіндігіне ие болғысы келеді. Сондай-ақ, аграрлық білім алу шешіміне әсер ететін факторлардың бірі – ауыл шаруашылық кәсіпорындарында заманауи технологиялар мен цифрлық құралдарға қолжетімділіктің болмауынан туындап, бұл саласы экономиканың басқа тартымды және перспективалы салаларымен салыстырғанда тартымдылығын төмен етеді (Гизатова А.И., Есенғалиева С.М., Черемухина О.В.) [2].

Қазақстанда студенттерді аграрлық мамандықтар бойынша дайындайтын аграрлық жоғары оқу орындар (ЖОО) жұмыс істейді, олар:

– 1929 жылы құрылған және экономиканың аграрлық секторы үшін түрлі бағыттардағы мамандар даярлауды жүзеге асыратын Қазақұлттық аграрлық зерттеу университеті;

– С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті және басқалар.

Зерттеудің жұмыс гипотезалары. Экономиканың аграрлық секторын дамыту мемлекет саясатының басым бағыттарының біріне жатады, оны шешу үшін аграрлық білім беруді жетілдіру және олардың беделімен тартымдылығын арттыру қажет. Қазіргі жағдайда негізгі шарттардың бірі аграрлық білім алушыларды практикалық бағдарлау болып табылады, бұл оқу үрдісінің мазмұнын озық технологияларға сәйкестендіруді білдіреді. Осы мақсатқа жету үшін жұмыс берушілермен тығыз

ынтымақтастықпен бірге студенттердің жаңа техника мен технологияларды және практикалық дағдыларды игере алатын кәсіпорындарда тәжірибе өтуі қажет.

Әдебиетке шолу

Аграрлық білім беру мәселелері және білім беру мектептерінің түлектерін жұмысқа орналастыру көптеген шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапты. Мысалы, S. Dhingra, F. Kondirolli ғалымдары [3] өззерттеуінде ауыл шаруашылық саясатымен аграрлық саладағы еңбек нарығын қалпына келтіру мәселелеріне ерекше назар аударады. Garrone M., Emmers D., Olper A. [4] зерттеу барысында аграрлық білім берудің жұмыс орындарын құрудағы және ауыл шаруашылық саясатындағы функциялары мен рөлін, сондай-ақ жалпы ауыл шаруашылық саясатының ауыл шаруашылығындағы жұмыспен қамтуға әсерін қарастырады. Zhang Weikun, Liang Hanyuan, Chen Zhe және т.б. [5] өззерттеуінде ауылдағы жұмыс күшін қайта бөлудің ауыл шаруашылық жерлерін жалға беру нарығын дамытуға әсеріне ерекше назар аударып, сонымен қатар Қытайдың аграрлық білім беру тәжірибесін зерттеген.

Соңғы жылдары көптеген елдердің ғалымдары экономикасын дамытудың басым бағыттарының бірі ретінде экономиканың аграрлық саласын дамыту мен жетілдірудегі институттардың рөліне көп көңіл бөледі. Мысалы, ғалымдар Putsenteilo P., Klarkiv Y., Karpenko V. және т.б. [6] және авторлар Zhang J., Li M. [7] өз зерттеулерінде аграрлық жоғары оқу орындарында цифрлық технологияларға қолжетімділік мәселелерін, еңбек нарығындағы мінез-құлықты Қытай мысалында қарастырып, ауылдық жерлерде алынатын табыстардың теңсіздігін ашты.

Аймақтық еңбек нарығындағы негізгі проблемалардың бірі ретінде Дашкова Е.С., Дорохова Н.В. [8] өз жұмысында ауылдық жерлердегі жұмыссыздықтың өсуін зерттеген. Lochner B., Schultz B. [9] атап өткендей, кәсіпорындардың, соның ішінде ауылдық аумақтардың тиімділігін көрсететін негізгі көрсеткіштер еңбек өнімділігі, жалақы деңгейі және салалардағы қызметкерлердің таралуы болып табылатынына назар аударады.

Ғалымдар AlAponte M., Alvarez M., Lobato M. [10] өз зерттеулерінде экономиканың аграрлық секторын дамыту мен жетілдірудің негізгі жолдарының бірі аграрлық жоғары оқу орындары мен жұмыс беруші кәсіпорындар арасында әлеуметтік кәсіпкерлікті енгізу және қолдану болып табылатынын атап өткен. Орыс ғалымдары Колосова А.И., Рудаков В.Н., Рошин С.Ю. [11] өз жұмысында алынған мамандық

бейіні бойынша жоғары оқу орындары түлектерінің жалақысына және жұмысына қанағаттануына әсерін анықтаған.

Көптеген шетелдік және отандық ғалымдар аграрлық білім беру және аграрлық саланы дамыту мәселелерімен айналысып жатқанына қарамастан, бұл мәселе әлі де өзекті және өткір болып қала береді. Осыған байланысты авторлар бұл мәселені одан әрі тереңірек зерттеуді жоспарлап отырғанын атап өтуге болады.

Материалдары мен әдістері

Зерттеу барысында негізгі экономикалық-статистикалық әдістер, талдау және синтез, дедукция және индукция, негізгі көрсеткіштер динамикасының экономикалық талдауы, жүйелік тәсіл қолданылды. Көрсеткіштердің динамикасына зерттеу және талдау жүргізу кезінде Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының 2020-2024 жылдардағы деректері, сондай-ақ шетелдік және қазақстандық авторлардың аграрлық секторды дамыту және жетілдіру, аграрлық білім беру мәселелерімен айналысатын ғалым зерттеушілердің еңбектері негізге алынды.

Аграрлық білім берудегі проблема, негізінен, осы салада білім алғаннан кейінде, көптеген түлектер объективті және субъективті факторлардың әсерінен мамандық бойынша жұмыс істеуге ниет білдірмейді. Ауылдық жерлерде кадрларды бекіту үшін мемлекет тарапынан мынадай шаралар кешенін жүргізу қажет:

– білім беру бағдарламаларына жаңа технологияларды зерделеуді қамтитын жаңа заманауи курстарды енгізу;

– оқытудың практикалық бөлігін студенттер практикалық дағдыларды игере алатын кәсіпорындарда өткізілетін, ал теориялық бөлігі оқу орнының қабырғасында өткізілетін дуальды оқыту әдісін қолдану;

– әлеуметтік қызметтер пакетін ұсынумен бірге түлектерге жаңа қаржылық және әлеуметтік ынталандыруды ұсыну (Мельник А.Д., Тарасьев А.А., Агарков Г.А. и др.) [12].

Нәтижелер

Ауыл шаруашылығы өндірісінің экономикалық тиімділігін анықтайтын факторлардың бірі – білікті мамандармен және жұмысшылармен қамтамасыз ету. Бүгінгі күні аграрлық салада кадрлармен қамтамасыз ету мәселесі өте өткір тұр, өйткені жыл сайын оқу орындарындағы аграрлық мамандықтар бойынша түлектердің едәуір санын дайындайтынына қарамастан, олардың көпшілігі мамандық бойынша жұмыс істемейді. Осыған байланысты кадрлармен қамтамасыз етуді арттыру бағыттарының бірі білім беру мекемелерінің әлеуетті жұмыс берушілерге жататын кәсіпорындармен және ұйымдармен ынтымақтастығы мен өзара байланысы болып табылады.

Еңбек нарығы – бұл жұмыс күшіне сұраныс пен ұсыныс нарығы. Еңбек нарығы арқылы жұмыс күшін белгілі бір уақытқа сату жүзеге асырылады. Еңбек нарығының негізгіндикаторларының бірі – жұмыс күші (жұмыспен қамтылған халық), оларда еңбекке қабілетті халқының санын білдіреді. Ел халқы экономикалық қызметтің әртүрлі салаларында, оның ішінде қаржылық және сақтандыру қызметі, көтерме және бөлшек сауда, өнеркәсіп, өңдеу өнеркәсібі, ақпарат және байланыс және т.б. салаларда жұмыс істейді. 1 кестеде Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы экономикалық қызмет түрлері бойынша, атап айтқанда ауыл, орман және балық шаруашылығында жұмыспен қамтылған халықсаны бойынша 2020-2024 жылдардағы деректер көрсетілген.

1 кесте – Экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыспен қамтылғандар, мыңадам

	2020	2021	2022	2023	2024	2024 ж. ауытқу	
						2020	2023
Экономикада жұмыс істейді, барлығы	8 732,0	8 807,1	8 971,5	9 081,9	9 214,2	482,2	123,3
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	1 175,1	1 176,4	1 108,9	1 078,7	1 027,9	-147,2	-50,8
Ескерту: 2020-2024 жылдардағы Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау...[13] мәліметтері							

Бүгінде елімізде жұмыспен қамтылған халық санының біртіндеп арту факторлардың бірі – соңғы жылдары халықтың туу көрсеткішінің өсуі болып табылады. Мәселен, жұмыспен қамтылған халықтың жалпы саны 2020 жылы 8 732,0 мың адамнан 2024

жылы 9 214,2 мың адамға дейін артқан, яғни өсім 482,2 мың адамды құрады, ал 2023 жылдан бастап 123,3 мыңадамға көбейген, пайыздық мәні бойынша 2020 жылмен салыстырғанда 2023 жылы 1,5%, ал 2024 жылы өсім 5,5% құраған.

Талданып отырған кезеңде ауыл, орман және балық шаруашылықтары саласындағы халықсаны 2020 жылы 1 175,1 мың адамнан 2024 жылы 1 027,9 мың адамға дейін төмендеу үрдісі байқалып, 2023 жылдан бастап 50,8 мың адамға азайған.

Өркениетті және бәсекеге қабілетті еңбек нарығын қалыптастыруға әсер ететін өндіргіш күштердің бірі – жастар. Елімізде

2023 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы деректері негізінде жастардың жасы 35 жасқа дейін ұлғайтылған болатын. 2 кестеде 2020-2024 жылдардағы экономикалық қызмет түрлері бойынша Қазақстанда жұмыспен қамтылған жастар санының өзгеру динамикасына талдау жүргізілді.

2 кесте – 2020-2024жж. Экономикалық қызмет түрлері бойынша ҚР бойынша жұмыспен қамтылған жастар (15-34жас), мың адам

	2020	2021	2022	2023	2024	2024ж. ауытқу	
						2020	2023
Экономикада жұмыс істейді, барлығы	2 019,4	1 985,8	1 813,8	3 555,8	3 629,4	1 610	136,6
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	246,1	238,6	203,2	381,4	368,6	122,5	-12,4

Ескерту: 2020-2024 жылдардағы Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау...[13] мәліметтері

2 кестенің мәліметтері негізінде мынадай қорытынды жасауға болады: тұтастай алғанда, талданып отырған кезеңде елдегі жұмыспен қамтылған жастар саны 2020 жылы 2 019,4 мың адамнан 2024 жылы 3 629,4 адамға, яғни 1 610 мың адамға көбейіп, өсу қарқыны 180%, ал 2023 жылдан бастап 136,6 мың адамға артып, өсу қарқыны 102,1% жеткен.

Ауыл, орман және балық шаруашылығында 2024 жылы жастарсаны 2020 жылмен салыстырғанда 122,5 мың адамға өссе, 2023 жылдан бастап бұл көрсеткіш 12,5 мың адамға төмендеуі объективтіде, субъективті

де факторларға байланысты болуы мүмкін (Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау...) [13].

Зерттеулер көрсеткендей, аграрлық кәсіптердің тартымсыздық себептерінің бірі – саладағы жалақының төмен мөлшері болып табылады. 3 кестеде 2020-2024 жылдардағы Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы мәліметтері экономикалық қызметтің бірнеше түрі бойынша орташа айлық жалақы бойынша мәліметтер көрсетілген (2024 жылғы деректер әлі жарияланған жоқ).

3 кесте – Экономикалық қызмет түрлері бойынша орташа айлық жалақы, теңге

	2020ж.	2021ж.	2022ж.	2023ж.	2024ж. 4-тоқсан	2024ж. өсу қарқыны	
						2020	2023
Қызметтің барлық түрлері бойынша	213 003	250 311	309 697	364 295	402 626	189,0	110,5
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	130 178	150 705	190 086	222 532	262 384	201,6	117,9
Өнеркәсіп	285 521	327 090	418 811	496 733	564 800	197,8	113,7
Тау-кен өнеркәсібі және карьерлерді қазу	450 809	503 930	653 345	771 048	853 129	189,2	110,6
Өңдеу өнер кәсібі	234 496	276 544	349 930	414 388	477 095	203,5	115,1
Электрмен жабдықтау, газ, бу беру және ауаны баптау	186 423	213 455	268 615	330 028	403 142	216,3	122,2
Сумен жабдықтау; су бұру; қалдықтарды жинау, өңдеу және жою	131 072	154 587	189 274	231 215	278 492	212,5	120,4
Құрылыс	252 504	300 887	416 940	477 821	511 043	202,4	106,9
Көтерме және бөлшек сауда; автомобильдермен мотоциклдерді жөндеу	186 243	217 783	268 469	319 218	362 074	194,4	113,4

Көлік және қойма	252 955	292 124	383 917	465 666	529 925	209,5	113,8
Тұру және тамақтану қызметтері	184 065	206 349	272 811	313 650	336 737	182,9	107,4
Ақпарат және байланыс	291 254	340 545	436 980	588 205	715 882	245,8	121,7
Қаржылық және сақтандыру қызметі	387 471	465 580	560 459	690 772	857 240	221,2	124,1
Ескерту: 2020-2024 жылдардағы Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау... [13] мәліметтері							

Зерттеулер көрсеткендей, көптеген адамдар, соның ішінде жастар, жалақы деңгейі жоғары экономикалық қызмет салаларына орналасуды жөн көреді. 3 кестенің деректеріне сүйене отырып, жалпы ҚР соңғы жылдары экономикалық қызметтің барлық түрлері бойынша орташа айлық жалақының өскенін көруге болады. Қазақстандағы орташа жалақы 2020 жылы 213 003 теңгеден 402 626 теңгеге дейін өсті, яғни өсім 189 623 теңгені немесе 89,0%, 2023 жылдан бастап 38 331 теңгені немесе 10,5% құраған. Бірақ, барлық салалардағы жалақы деңгейі жоғары деп айтуға болмайды, орташа айлық жалақы орташа республикалық деңгейден төмен экономика салалары бар.

3 кестедесіз әртүрлі қызмет салаларындағы жалақы мөлшерін анық көре аласыз және деректерді салыстыра аласыз. Атап айтқанда, есепті 2024 жылы қаржы және сақтандыру қызметі (857 240 теңге), тау-кен өндіру өнер кәсібі және карьерлерді қазу (853 129 теңге), ақпаратжәнебайланыс (715 882 теңге), көлік және қоймалау (529 925 теңге) және т.б. салалардағы ең жоғары жалақы мөлшері байқалып, ондағы жалақы мен төлемдер деңгейі орташа республикалық деңгейден жоғары.

Соңғы жылдары ауыл, орман және балық шаруашылықтарында жұмысшылардың орташа айлық жалақысының мөлшерінің өсу үрдісінің байқалғанына қарамастан ең төмен болып қалып отыр. Мәселен, 2024 жылы бұл көрсеткіш 262 384 теңгені құрады, яғни орташа республикалық көрсеткіштен 140 242 теңгегетөмен. 2024 жылы 2020 жылмен салыстырғанда орташа айлық жалақы 132 206 теңгеге ұлғайды, өсу қар-

қыны 201,6% ал 2023 жылдан бастап өсім 39852 теңгені, өсуқарқыны 117,9% құраған.

3 кестенің деректерінен, экономиканың әртүрлі салаларындағы қызметкерлердің кірістерін көрнекі түрде көруге болады. Аграрлық сала қызметкерлерінің орташа айлық жалақысы ең төмен болып қалып отыр және осы саланың беделсіздігі мен тартымсыздығымен түсіндіруге болады. Осындай табыстың төмен деңгейінде жастардың осы салада білім алуға жәнежұмыс істеуге құлықсыздығының басты себептерінің бірі болып табылады.

Елімізде жыл сайын жоғары оқу орындары, колледждер және т.б. түрлі мамандықтар бойынша көптеген түлектер шығаратынына қарамастан, кадрлардың тұрақты тапшылығы сезілетін экономика салалары бар. Осындай салалардың бірі – білікті бәсекеге қабілетті кадрларға мұқтаж аграрлық сала болып табылады. Соңғы жылдары мемлекет тарапынан ауылдарда жұмысқа орналасуда жасмамандарға жан-жақты көмек және қолдау көрсетілуде. Бірақ, көрсетілетін әлеуметтік және қаржылық көмекке қарамастан, аграрлық мамандықтар бойынша оқу орындарына түсуге ниет білдірушілерді қолдау ауыл шаруашылығы кадрлық әлеуетін нығайту проблемаларын шешу үшін әлі де жеткіліксіз.

Қазақстанның еңбек нарығында кадрларға қажеттілікті талдау әлеуметтік саясатты қалыптастыру кезінде негізгілердің бірі болып табылады. «Атамекен» Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасының мәліметтері негізінде ауыл, орман және балық шаруашылығы салаларындағы кадрлардың қажеттілігі бойынша 2024-2026 жылдардағы деректер келтірілген (4 кесте).

4 кесте – 2024-2026жж. Қазақстанда аграрлық кадрларға қажеттілік

Ауыл, орман және балық шаруашылығы	Сауалнамаға қатысқан кәсіпорындар саны	Кадрларға қажеттілікті көрсеткен кәсіпорындар саны	Кадрларға қажеттілік, адам
2024	6 100	1 307	3 887
2025	6 100	1 307	2 472
2026	6 100	1 307	2 638
Ескерту: «Атамекен» Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасының [14] деректері			

4 кестеден көріп отырғанымыздай, 6 100 кәсіпорыннан сұхбат алынып, оның ішінде 1 307 кәсіпорын экономикалық қызметтің әртүрлі салаларында қажетті кадрларға қажеттілігін көрсетті. Айтакету керек, аграрлық бағыттағы кадрларға қажеттілік төмендеуге бет бұрып, яғни 2024 жылы - 3 887 адам, 2025 жылы – 2 472 адам, 2026 жылы – 2 638 қызметкер мен мамандарды құраған.

Көрсетілген қажеттіліктерінен басқа, қазіргі уақытта аграрлық секторға агрономдар, жануарларды азықтандыру мен өсіру жөніндегі мамандар, ветеринарлар, зоотехниктер және т.б. сияқты мамандарға қажеттілік артуда.

Жүргізілген зерттеулермен ресми деректер негізінде 2024-2026 жылдары сұранысқа ие мамандықтармен мамандықтардың 10 топ бойынша мәліметтер келтірілген (5 кесте).

5 кесте – 2024-2026 жылдарға арналған сұранысқа ие 10 мамандық

Мамандық	2024-2026 жылдарға арналған кадрларға қажеттілік, адам
Математика пәнінің мұғалімі	5 380
Автокөлік жүргізушісі	5 139
Есепші	3 262
Тәрбиеші	3 261
Аспаз	2 556
Поштабайланысының операторы	2 447
SSM - менеджер	2 183
Санитар	2 065
Тігінші	1 565
Ауыл шаруашылығы өндірісінің трактор-машина жүргізушісі	1 537
Ескерту: «Атамекен» Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасының [14] деректері	

5 кестеден көріп отырғанымыздай, 1 537 адам санында ауыл шаруашылығы өндірісінің трактор-машина жүргізушісі 10 топ кәсіптің ішінде орналасқан (Кадр қажеттілігін талдау. «Атамекен» Қазақстан Республикасының Ұлттық... [14].

Алдағы жылдары жалпыға бірдей ақпарат тандыруға, компьютерлендіруге, роботтандыруға байланысты еңбек нарығында жаңа мамандықтар пайда болады. Бүгінде ең көп сұранысқа ие мамандықтарға мыналар жатады: зооинженерлер, агроинженерлер, агрохимиктер, селекционерлер, ауыл шаруашылығы өндірісінің техник-механиктері, агроинформатика мамандары, агроөнеркәсіптік жүйелердің менеджерлері, тұрақты егіншілік жөніндегі кеңесшілер және т.б.

Талқылау

Агроөнеркәсіптік кешеннің кадрлық әлеуетін нығайту ел экономикасын дамытудың басым бағыттарының бірі болып табылады. Қазақстанда талапкерлерді аграрлық білім алуға тарту бойынша үлкен жұмыс жүргізіліп жатқанына қарамастан, мәселе әлі де өзекті және өткір болып отыр. Аграрлық білім берудің негізгі мәселелерін қарастыралық, олардың кейбіреулері 1 суретте көрсетілген.

Жастардың аграрлық мамандықтар мен мамандықтарға деген қызығушылығы төмен. Зерттеу нәтижесінде ауыл шаруашылық кәсіптеріне қызығушылықтың болмауы-

ның негізгі себептері анықталды, олардың негізгілері:

- ауыл шаруашылығындағы кадрлар жалақысының төмен мөлшері;
- мансап сатысында жоғарылаудың төмен мүмкіндігі;
- аграрлық кәсіптердің беделсіздігі мен тартымсыздығы және т.б. (Нуржанова Г.И., Сапарова Г.К., Байбашева Г.К.) [15].

Ауылдық жерлерде әлеуметтік инфрақұрылымның жетіспеушілігі. Көптеген жастар қызығушылық танытпау себептері ретінде ауылдарда әлеуметтік-тұрмыстық жағдайлардың жоқтығын немесе жеткіліксіз екенін атап өтуге болады, олар: мәдени нысандар мен спорт ғимараттары; медициналық қызмет деңгейінің төмендігі; көлікке қолжетімділіктің болмауы және т.б.

Жастарды жұмысқа орналастыру мәселесі. Жыл сайын аграрлық жоғары оқу орындары аграрлық саланың түрлі бағыттары бойынша жастардың бітіретініне қарамастан, олардың көпшілігі ауылдарға оралмай қалада қалады. Сондықтан ауыл шаруашылығы кадрларымен қамтамасыз ету мәселесі шешілмеуде. Нәтижесінде аграрлы сала мамандарына (агрономдар, ветеринарлар, ауыл шаруашылық өндірісінің инженер-механиктері және т.б.) сұраныс үнемі өсіп келе жатқанын атап өтуге болады (Булхаирова Ж.С., Саймагамбетова Г.А., Таскинбайқызы Ж.) [16].

Ескерту: авторлардың зерттеу негізінде құрастырған

1 сурет – Аграрлық білім беру мәселелері

Оқу орындарын жеткіліксіз қаржыландыру. Соңғы жылдары мемлекет оқу орындарын қолдау және қаржылай көмек көрсету бойынша жұмыстар жүргізуде, бұл аграрлық жоғары оқу орындарына да қатысты. Бірақ, соған қарамастан, көптеген аграрлық салада мамандар дайындайтын оқу орындары жеткілікті қаржыландырылмаған. Бұл көптеген проблемалардың туындауына әкеп соғады, олардың негізгілері: материалдық-техникалық базаны жаңарту үшін қаржы ресурстарының жеткіліксіздігі; озық технологияларды енгізу мүмкіндіктерінің шектеулі болуы; білім беру бағдарламаларына өзгерістер енгізу арқылы бәсекеге қабілетті мамандарды даярлаудағы заманауи тәсілдерді қамтитын және т.б. (Абдильдинова Н.Е.) [17].

Аграрлық мамандықтар бойынша оқитын студенттер үшін практикалық дайындық жеткіліксіз. Түлектердің дағдылар мен құзыреттерді меңгеруі үшін жоғары оқу орындарында (ЖОО-да) заманауи жабдықтардың болуы, сондай-ақ барлық қажетті талаптармен стандарттарға жауап беретін практика базасы қажет.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеулермен талдауларға сүйене отырып, аграрлық секторелдің

және өңірлердің азық-түлік қауіпсіздігі деңгейіне әсер ететін экономиканың маңызды секторларының біріне жататынын атап өтуге болады. Елдің агроөнеркәсіптік кешенінің (АӨК) кадрлар мен қамтамасыз ету көбінесе аграрлық білім беру деңгейі мен сапасына байланысты, өйткені ол еңбек нарығына білікті кадрлардың негізгі жеткізушісі болып табылады.

Жүргізілген зерттеулер негізінде аграрлық білім беруді дамыту мен жетілдіру мәселелерін шешудің негізгі жолдарын ұсынамыз:

1. Жаңа технологияларды пайдалана отырып, оқу орындарының материалдық-техникалық базасын нығайту және жетілдіру. Практика базасында студенттердің жаңа техниканы меңгеруі, инновациялық технологияларды қолдануы және т.б. үшін заманауи талаптар мен стандарттарға сай болуы тиіс.

2. ЖОО мен жұмыс берушілермен өзара іс-қимылы. Кәсіпорындар мен еңбек нарығының қажеттіліктерін, сондай-ақ дамудың қазіргі деңгейін, автоматтандыруды, цифрландыруды, роботтандыруды және т.б. ескеретін білім беру бағдарламаларын құру бойынша жұмыс берушілерді жұмысқатарту.

3. Ауыл шаруашылығы мамандарын даярлауда тәжірибеге бағдарланған тәсілді қолдану.

4. Студенттерді оқытуда түрлі кәсіпорындардан практик-мамандарды шақыру. Дуальды білім беруді қолдану, онда оқытудың практикалық бөлігін студенттердің практикалық дағдыларды игере алатын кәсіпорындарда, теориялық бөлігі білім беру мекемелерінде өткізу.

5. Мемлекет тарапынан моральдық және қаржылық қолдау есебінен ауыл шаруашылығы мамандықтарының беделімен тартымдылығын арттыру және т.б.

Қорытындылай келе, проблемаларды шешу үшін аграрлық білім беруді жаңғырту және кешенде құрылымдық қайта құрулар жүргізу қажеткенін атап өтуге болады.

Авторлардың үлесі: Қыдырбаева Эльмира Өмірсерікқызы: зерттеу гипотезасы мақаласының жоспарын, мазмұнын, әдіс намасын әзірлеу; Бәйдібекова Салтанат Кенжебайқызы: зерттеу, әдеби шолу барысында алынған деректерге талдау жүргізу және нәтижелерді жалпылау; Шомшекова Балхия Кульмесовна: аннотация, түйінді сөздер жазу, пайдаланылған әдебиеттер тізімін ресімдеу.

Мүдделер қақтығысы: авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Әдебиеттер тізімі

[1] Таспеннова, Г.А. Рынок труда Казахстана: проблема, статистика/ Г.А. Таспеннова, Ж.К.Малгараева// Известия НАН РК.- 2019.- №6.-С.225-231.

[2] Гизатова, А.И. Трудовые ресурсы казахстанского села / А.И.Гизатова, С.М.Есенғалиева, О.В.Черемухина // Проблемы агро-рынка.-2023.-№3.-С.169-178.

[3] Dhingra, S. Unemployment and labour market recovery policies / S. Dhingra, F. Kondirrolli // Indian Economic Review.-2020.-Vol.57.-P.223-235.

[4] Garrone, M. Jobs and agricultural policy: Impact of the common agricultural policy on EU agricultural employment / M.Garrone, D.Emmers, A.Olper // Food Policy.- 2019.-Vol.87.-P.1-21. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2019.101744> [in English].

[5] Zhang, Weikun. The Rural Labor Transfer with Respect to the Development of Farmland Leasing Market: Evidence from Rural China /Weikun Zhang, Hanyuan Liang, Zhe Chen, Jun Zhang //Man and the Economy.-2021.-Vol. 8.-Issue 1.-P. 99-128.

[6] Putsenteilo, P. The role of institutions in the development of agriculture / P. Putsenteilo, Y.

Klapkiv, V. Karpenko, I. Gvozdecka// Bulgarian Journal of Agricultural Science.-2020.-Vol.- 26.- Issue 1.-P. 23-33.

[7] Zhang, J. Digital technology access, labor market behavior, and income inequality in rural China / J. Zhang, M. Li //Heliyon.-2024.-Vol.10.-Issue 14.-33528.

[8] Dashkova, E.S. Regional labour market: A method for research / E.S. Dashkova, N.V. Dorokhova //Journal of New Economy.-2023.-Vol. 24.-Issue 3.-P.119-135.

[9] Lochner, B. Firm productivity, wages, and sorting / B. Lochner, B. Schultz // Journal of Labor Economics.-2024.-Vol.42.-Issue 1.-P.85-119.

[10] Ал Апонте, М. Social Entrepreneurship and Economic Development: A Macro-Level Perspective / М. Ал Апонте, М. Alvarez, М. Lo-bato // Journal Social Business.- 2019.-Vol. 9.- P.141-156.

[11] Колосова, А.И. Влияние работы по профилю полученной специальности на заработную плату и удовлетворенность работой выпускников вузов / А.И. Колосова, В.Н. Рудаков, С.Ю. Рошин // Вопросы экономики.-2020.- №11.-С.113-132.

[12] Мельник, А.Д. Измерение и оценка прекарной занятости выпускников вуза для рынка труда региона / А.Д. Мельник, А.А. Тарасьев, Г.А. Агарков, В.С. Караваев // Экономика региона. -2024.-№20(4).-С.1268-1282.

[13] Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы [Электрондық ресурс].- 2024.- URL: <https://www.stat.gov.kz>. (қаралған күні: 14.03.2025).

[14] «Кадр қажеттілігін талдау. Атамекен» Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасы, 2024.-188 с.

[15] Нуржанова Г.И. Специфика занятости в сельских районах Казахстана / Г.И. Нуржанова, Г.К. Сапарова, Г.К. Байбашева // Проблемы агро-рынка.-2023.-№4.-С.211-219.

[16] Булхаирова, Ж.С. Молодежная безработица в сельской местности / Ж.С.Булхаирова, Г.А.Саймагамбетова, Ж.Таскинбайқызы // Проблемы агро-рынка.-2020.-№1.-С.172-178.

[17] Абдильдинова, Н.Е. Социальное предпринимательство как альтернативная форма занятости в сельской местности / Н.Е. Абдильдинова // Проблемы агро-рынка. -2024.- №2.-С.248-257.

References

[1] Taspenova, G.A. & Malgaraeva, Zh.K. (2019). Rynok truda Kazakhstan: problema, statistika [Labor market of Kazakhstan: Problems and statistics]. *Izvestija NAN RK - Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*, 6, 225-231 [in Russian].

[2] Gizatova, A.I., Esengalieva, S.M. & Cheremukhina, O.V. (2023). Trudovye resursy kazhstanskogo sela [Labor resources of Kazakh villages]. *Problemy agrorynka - Problems of AgriMarket*, 3, 169-178 [in Russian].

[3] Dhingra, S. & Kondirolli, F. (2020). Unemployment and labour market recovery policies. *Indian Economic Review*, 57, 223-235 [in English].

[4] Garrone, M., Emmers, D. & Olper, A. (2019). Jobs and agricultural policy: Impact of the common agricultural policy on EU agricultural employment. *Food Policy*, 87, 1-21. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2019.101744> [in English].

[5] Zhang, W., Liang, H., Chen, Z. & Zhang, J. (2021). The Rural Labor Transfer with Respect to the Development of Farmland Leasing Market: Evidence from rural China. *Man and the Economy*, 8(1), 99-128 [in English].

[6] Putsenteilo, P., Klapkiv, Y., Karpenko, V. & Gvozdecka, I. (2020). The role of institutions in the development of agriculture. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 26(1), 23-33 [in English].

[7] Zhang, J. & Li, M. (2024). Digital technology access, labor market behavior, and income inequality in rural China. *Heliyon*, 10(14), e33528 [in English].

[8] Dashkova, E.S. & Dorokhova, N.V. (2023). Regional'nyj rynek truda: metodika isledovaniya [Regional labor market: Research methodology]. *Journal of New Economy*, 24(3), 119-135 [in Russian].

[9] Lochner, B. & Schultz, B. (2024). Firm productivity, wages, and sorting. *Journal of Labor Economics*, 42(1), 85-119 [in English].

[10] Al Aponte, M., Alvarez, M. & Lobato, M. (2019). Social Entrepreneurship and Economic Development: A Macro-Level Perspective. *Journal of Social Business*, 9, 141-156 [in English].

[11] Kolosova, A.I., Rudakov, V.N. & Roshchin, S.Yu. (2020). Vliyanie raboty po profilu poluchennoj special'nosti na zarabotnuju platu i

udovletvorennost' rabotoj vypusnikov vuzov [The impact of working in one's field of study on wages and job satisfaction of university graduates]. *Voprosy jekonomiki - Economic Issues*, 11, 113-132 [in Russian].

[12] Melnik, A.D., Tarasiev, A.A., Agarkov, G.A. & Karavaev, V.S. (2024). Izmerenie i ocenka prekarnej zanjatosti vypusnikov vuza dlja rynka truda regiona [Measuring and assessing precarious employment of university graduates in the regional labor market]. *Jekonomika regiona - Economy of Region*, 20(4), 1268-1282 [in Russian].

[13] Qazaqstan Respublikasy Strategiyalyq zhošparlau jáne reformalar agenttiniń Ulttyq statistik byurosy [National Statistics Bureau of the Republic of Kazakhstan] (2024). Available at: <https://www.stat.gov.kz> (date of access: 14.03.2025) [in Kazakh].

[14] «Kadr qazhettiligin taldaу. Atameken» [“Analysis of personnel needs. Atameken”] (2024). *Atameken National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan*, 188 [in Kazakh].

[15] Nurzhanova, G.I., Saparova, G.K. & Baibasheva, G.K. (2023). Specifika zanjatosti v sel'skih rajonah Kazahstana [Specifics of employment in rural areas of Kazakhstan]. *Problemy agrorynka - Problems of AgriMarket*, 4, 211-219 [in Russian].

[16] Bulhairova, Zh.S., Saimagambetova, G.A. & Taskinbajkyzy, Zh. (2020). Molodezhnaja bezrabotica v sel'skoj mestnosti [Youth unemployment in rural areas]. *Problemy agrorynka - Problems of AgriMarket*, 1, 172-178 [in Russian].

[17] Abdildinova, N.E. (2024). Social'noe predprinimatel'stvo kak alternativnaja forma zanjatosti v sel'skoj mestnosti [Social entrepreneurship as an alternative form of rural employment]. *Problemy agrorynka - Problems of AgriMarket*, 2, 248-257 [in Russian].

Авторлар туралы ақпарат:

Қыдырбаева Эльмира Өмірсерікқызы – негізгі автор; Ph.D; «Менеджмент және мемлекеттік» басқару кафедрасының қауымдастырылған профессоры; І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті; 040009 Жансүгіров көш., 187А, Талдықорған қ., Қазақстан; e-mail: ekydyrbaeva@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4489-0896>.

Байдыбекова Салтанат Кенжебайқызы; экономика ғылымдарының кандидаты; «Экономика және сервис» кафедрасының профессоры; І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті; 040009 Жансүгіров көш., 187А, Талдықорған қ., Қазақстан; e-mail: b-saltanat@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-7974-1236>.

Шомшекова Балхия Күлмесқызы; экономика ғылымдарының кандидаты; «Менеджмент және мемлекеттік» басқару кафедрасының қауымдастырылған профессоры; І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті; 040009 Жансүгіров көш., 187А, Талдықорған қ., Қазақстан; e-mail: bshomsheкова@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-9677-4075>.

Kydyrbaeva Elmira Omirserikovna -**The main author**; Ph.D; Associate Professor of the Department of Management and Public Administration; I.Zhansugurov Zhetysu University; 040009 Zhansugurova str., 187A, Taldykorgan, Kazakhstan; e-mail: ekydyrbaeva@mail.ru; [https://orcid.org/ 0000-0003- 4489-0896](https://orcid.org/0000-0003-4489-0896).

Baidybekova Saltanat Kenzhebaevna; Candidate of Economic Sciences; Professor of the Department of Economics and Service; I.Zhansugurov Zhetysu University; 040009 Zhansugurova str., 187A, Taldykorgan, Kazakhstan; e-mail: b-saltanat@mail.ru; [https://orcid.org/ 0000-0002-7974-1236](https://orcid.org/0000-0002-7974-1236).

Shomshekova Balhiya Kulmesovna; Candidate of Economic Sciences; Associate Professor of the Department of Management and Public Administration; I.Zhansugurov Zhetysu University; 040009 Zhansugurova str., 187A, Taldykorgan, Kazakhstan; e-mail: bshomshekova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-9677-4075>.

Кыдырбаева Эльмира Омисериковна – **основной автор**; Ph.D; ассоциированный профессор кафедры «Менеджмент и государственное управление»; Жетысуский университет им. И.Жансугурова; 040009 ул.Жансугурова, 187А, г.Талдыкорган, Казахстан; e-mail: ekydyrbaeva@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4489-0896>.

Байдыбекова Салтанат Кенжебаевна; кандидат экономических наук; профессор кафедры «Экономика и сервис»; Жетысуский университет им. И.Жансугурова; 040009 ул.Жансугурова, 187А, г.Талдыкорган, Казахстан; e-mail: b-saltanat@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-7974-1236>.

Шомшеева Балхия Кулымесовна; кандидат экономических наук; ассоциированный профессор кафедры «Менеджмент и государственное управление»; Жетысуский университет им. И.Жансугурова; 040009 ул. Жансугурова, 187А., г.Талдыкорган, Казахстан; e-mail: bshomshekova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-9677-4075>